

בירור מקיף ויסודי על הנחת תפילין בחול המועד

(מאמר 1)

פולמוס השני באיטליה: קרימונה ש"מ

חכמי איטליה שעמדו בוויכוח נוקב, האם לחייב הנחת תפילין בחה"מ או לשלול אותו, המשיכו להיטלטל בסערה זו, וכדור לאחר מכן החלו להישמע הדים חריפים בבתי המדרשות. על חילוקי דעות בין הקהלים השונים באיטליה אנו מתוודעים מתוך כותלי תשובת רבי אברהם מנחם רפא פורט, מגדולי חכמי איטליה בזמנו.

רבי אברהם מנחם ב"ר יעקב רפא מפורטו הכהן [להלן = אמפ"ך], אחד מחשובי הפוסקים והדרשנים באיטליה בזמנו. נולד בשנת ר"פ לערך. על בנו של מהר"ם מפאדובה הוא כותב 'מורי ואלופי כמוהר"ר שמואל יהודה קאצניאלבוגן'. רפואה למד כנראה בפאדובה, כפי שמזכיר בספרו 'מנחה בלולה' את שם רבו: 'ואנכי ראיתי בלכתי ללמוד הרפואה עם וויטור' טרינקוויל'ה¹. היה כליל המדעים, נוסף לתורה ורפואה, התעמק גם בחכמת הקבלה ודקדוק, עסק בפילוסופיה, הנדסה, פיזיקה, אסטרונומיה ומוזיקה. בימי עמידתו, עת ישובו בוונציה, עסק בהדפסת והגהת ספרים, בעיקר בספרי מרן הב"י. ב-ש"ל עקר לעיר קרימונה, עיר תורה מובהקת, שהיתה שייכת אז לדוכסות מילאנו. בשנת של"ד כבר שימש כמרא דאתרא בקרימונה, שם סיים את כתיבת ספרו 'מנחה בלולה' עה"ת. ב-שמ"ה עזב את קרימונה והתקבל לרב מסייע לרבם של קהילת ווירונה, רבי יועץ ב"ר יעקב. שנה אחר כך נפטר ר' יועץ, ור' אברהם מנחם נתמנה להם 'לראש ומנהיג אב-בית דין'. מחמת זקנותו, עזב את הרבנות בשנת שני"ב לערך, ונפטר ב-שני"ז לערך².

הניח אחריו תכריך תשובות שטרם פורסם, רבות מהן עוסקות בענייני ציבור והנהגות. ידועים ארבעה כת"י ששרדו משו"ת זה³, תופעה המעידה על הפצתה הרחבה של הקובץ, ועל התעניינות בחילוקי הדעות, וכלול בו תשובות מחשובי רבני המדינה בנידון שלנו.

בשנת ש"מ התעוררה השאלה ובמסילות שונות. אותה שעה לא היו באיטליה אלא שני מנהגים בלבד: האשכנזים מהם שהניחו בלא ברכה ומהם שלא הניחו כלל, והאיטלקים כולם נהגו כבר שלא להניחם. מעשה היה בקהילת קרימונה שרובה ככולה היתה מבני האשכנזים. באותם הימים החלו להתיישב גם

¹ מנחה בלולה, ווירונה שני"ד, פרשת בהעלותך, דף קמא ע"ב, עה"פ עד אשר יצא מאפכם.

² תולדותיו אצל מאיר בניהו ויוסף לאראס, מינוי 'שרי הבריות' בקרימונה, מיכאל: מאסף לתולדות היהודים בתפוצות, א, תל אביב תשל"ג, עמ' פ-פב.

³ בארכיון היהודי בתוך ספריית מנטובה (מס' 38) כתה"י כולל בראשו מפתח סימנים מסודר כולל ציון מספרי הדפים, לפי נוסח המפתחות ייתכן שרא"מ עצמו ערך אותם. כת"י מונטיפיורי (לונדון) 480, מקורו מספריית רא"ש ג"ר. כת"י ירושלים, 'הספריה הלאומית' B 946, דפים 104-187. ארכיון בודפסט-קויפמן, 153 (סרט 32247), דפים 15-25. בשנים האחרונות פרסם מכובדי פרו' יעקב שמואל שפיגל כמה תשובות מקבצים אלו.

איטלקים, מספרם לא היה רב, הם נגררו אחרי האשכנזים, ואף הם החלו להניח תפילין בחוה"מ בלא ברכה. אין ספק משום הוראתו של רב הקהילה האשכנזי – ר' אברהם פורטו הכהן, שלא נהה אחרי מנהג המקובלים. כעבור שנה, ב-שמ"א, חל יו"ט הראשונים של פסח בימים ה' וו', למחרתו, בשבת, דרש ר' אמפ"ך שלמרות שלשוללים סומכים על דעת המקובלים, אבל "מאחר שאין ראוי להיות אגודות אגודות, כדי שלא לשנות מפני המחלוקת, וכולם יניחו תפילין בלי ברכה כמנהג אשכנז, ואשר לבס חוכך לשנות מנהגם יכבדו וישבו בביתם או בבית הכנסת במקום שלא יראו". כל הקהל קיבל את דבריו, להוציא אחד מחכמי הקהילה ממוצא אשכנזי – רבי משה הכהן פורטו, שהיה גם תלמידו של המרא דאתרא, הוא סירב לקיים הפסק, ובריש גלי הביע דעתו שאסור להניחם. מעתה החלו האיטלקים לפקפק אם אכן יפה הורה להם ראמפ"ך שלא להניחם, ולא בא חכם זה לכתוב פסק על כך אלא כדי ש"ישקוטו בלבם האיטלייני אשר שינו מנהגן להניח תפילין". כיון ששאלה זו חשיבות רבה נודעת לה, ביקש ראמפ"ך לערב בכך את גדולי בעלי ההוראה במדינה: בוונציה ובפירארה הסמוכות.⁴

פסקו של הרב אמפ"ך, יותר מאשר בא להדוף את תלמידו שהוסמך על ידו שחלק עליו, ויותר מביאור דעות האוסרים והמתירים, דן בעיקר בשאלת 'לא תתגודדו', שבכל הקהילה לא נמצא מי שנהג שלא להניחם מלבד אחד. כן בוער בלבו החדרת מנהגי המקובלים לסדר העבודה, שאותה שעה כבר נסללה הדרך לכך. והפולמוס עם ר' משה פורטו אשכנזי אינו אלא עילה שממנה רצה לצאת. לזאת אנו מתוודעים מניסוחו במפתח לתשובה זו: "נגד אותן המקובלים החדשים שאין מניחים תפילין בחולו של מועד". הרי לנו שרק בתקופה זו (ש"מ) החלו גם חכמים אשכנזים – בני איטליה, להפסיק להניח תפילין בחוה"מ. מתשובות אלו אנו למדים שהפולמוסים הקודמים נשתתקו ונשתכחו, ומנהג האשכנזים באיטליה נשאר כמו שהיה, ורק סמוך לשנת ש"מ החלו להישמע דעות גם של חכמים אשכנזים שהושפעו מן הקבלה.

נתחיל באגרתו של הרב אמפ"ך, סימן קסג מתייחס לפולמוס הנחת תפילין בחוה"מ. מתוך תשובתו זו אנו למדים שעיקר בני קהל קרימונה היו מן האשכנזים, אלא משנת ש"י ואילך הצטרפו אליהם משפחות מן האיטליאני, ובכך התערערה הומוגניות האוכלוסייה. תשובה זו שנערכה בשנת שמ"א, בהיותו מכהן בקרימונה, הוא מנסה להשקיט את הפולמוס שהתעורר שם בין המחייבים והשוללים.⁵ ופישר ביניהם, ושכנעם שכולם יניחו ללא ברכה, ואכן כולם צייתו לפסקו, "מבלעדי איש אחד" והמדובר בר' משה הכהן רפא פורטו.⁶ ר' משה התחצף כלפי המרא דאתרא, ובפומביות הגיע לבית

⁴ ספר הזכרון 'בצאת ישראל' שנערך על-ידי הרב אברהם ישעיהו זכריש, בני ברק תשע"ב, עמ' שמו-שנא, נעתקו לראשונה תשובות אלו, התשובות שעמדו לימינו של הרב אמפ"ך, והן נחקרו ביריעה זו. ביריעה הבאה נעתיק את תשובות חכמי איטליה שלא קבלו את עמדתו של הרב אמפ"ך, תשובות אלו לא הועתקו שם, ותתפרסמו כאן לראשונה.

⁵ צוינה לראשונה ע"י בניהו, לעיל הע' 2, סוף הערה 10, אח"כ אצל פרו' ראובן בונפיל, הרבנות באיטליה בתקופת הרניסאנס, ירושלים תשל"ט, עמ' 89.

⁶ הוא היה מעורב בעוד כמה פולמוסים, לדוגמת: בפולמוסי המקווה ברוויגו וסתם-יינס התערב בהם, ובשנים שס"ז-שס"ח הדפיס פרסומים בהם התפלמס עם מתנגדיו, ראה א. יערי, מחקרי ספר, ירושלים תשי"ח, עמ' 420-429. בתכריך תשובות ראמפ"ך ישנה תשובה בה מוזכר "קטטה נפלה בין האלופ הר"ר משה פורטו ובין כמ"ר יצחק דווייביין על אודות [בעל] המקרא, אם הר"ר יצחק יוכל להיות בבה"כ להעמיד אחר במקומו, או אם הר"ר משה יהיה המקרא מאחרי קנה השהיה כמנהג האשכנזים. בתשובה: "יגיד עליו שמו דמקרי שהיה בעל המצוה בביתו מלבוז לבה"כ. בכך דין אלוף פורטו יכבד וישב מבלי להחזיק עוד במחלוקת..." כת"י מנטובה 38 (סרט 818), סי' לב, דף לו ע"ב.

פרשת כי תצא תשעז

הכנסת ללא תפילין, כשהוא מכריז שאיסור גמור להניחם. ראמפ"ך פנה לחכמי המדינה להתייעץ כדת היאך להגיב לעזות-פנים של ר' משה. מן הנכון לשער שר' משה הושפע מהתנגדותו הקיצונית של רמ"ע מפאנו, וזאת מתשובת כת"י שלו בענייני עסקים, שכתב בעיר בויסיו בכ"ו בחשוון שס"ג, בו הוא מזכירו לשם ולתפארה: "ואם כי כש"ת הגאון מפאנו יצ"ו אשר [דבריו] אענד עטרה לראשי תמיד, נראה לכאורה כי נצב כמו נד לנגדי, אמנם יש לחלק מנדון דידן לנדון דידיה ברוחב"⁷.

ראמפ"ך, למרות שהתמצא גם בקבלה, אבל התרחק מלהתנהג על פיה וזה עצם הלז של תשובתו זו. מן העניין להסמיק מה שהעלה בחתימה לספרו 'מנחה בלולה', שלמרות ידיעתו בחכמה זו, נמנע בדרך-כלל מלהביא ממנה בחיבורו⁸.

תמצית דעות המשיבים שהסכימו לדעתו של הרב אמפ"ך

כמה השיאו עצה שר' משה פורטו יתפלל בביתו בצנעא לאחוז במנהג המקובלים. ר' אביגדור צוידאל מוויניציה לא סבר כך, בשעה שמנהג אבותיו בידו להניחם.

רבי שמואל יהודה קצנלבוין, גדול הרבנים באותם הימים, מעמיד על חוסר ההגיון שיש במנהגם של אלה שרוצים לפשר בין ההלכה והקבלה, ומשום כך אין הם מברכים. מנהג זה, לדעתו, הוא "טעות ושגיאה רבה".

ר' יצחק זליקמן חפץ מקרימונה מניח שאותם קהילות ש"חששו לדברי רשב"י וחזרו ממנהגם... עשו אותו בכנופיה ובהסכמה". ואילו ר' רפאל יוסף טריוויס מפירארא יאמר שהפוסקים שאסרו הנחת תפילין בח"ה נשענו בעיקר על דברי התוספות, אבל הוא מצא נוסח אחר שדעת תוספות הייתה שיש להניחם.

תשובת הרב אמפ"ך מכילה פרטים היסטוריים, ולכן כדאי להעתיק קטעים שלמים ממנה:

תושבי העיר מקדם כולם אשכנזים היו, והולכים על פי מנהגם להניחם בלא ברכה. וחדשים מקרב באו אשר המה ממדינות אחרות, הולכים לתומם גם הם ע"פ מנהגן מבלי להניחם, ויש להם על מה שיסמוכו על פי הקבלה כדמביא הגאון קארו הלכות תפילין. ומאחרי שאין ראוי להיות אגודות אגודות, דרשתי להם כדי שלא לשנות מפני המחלוקת, שכולם יניחו תפילין בלי ברכה כמנהג אשכנז, ואשר לבם חוכך לשנות מנהגם יכבדו וישבו בביתם או אצל בית הכנסת

⁷ כתב-יד פרנקפורט 135 (סרט 23153), דף 90 ע"א. את תשובתו זו הוא חותם: "זקן ששכח תלמודו ומתאבל על בתו ז"ל, ירמיה משה מנחם כהן רפא".

⁸ "כי מאחרי לוקחה מאתנו הגמרא נתמלאה הארץ דעה ממקובלים בעלי החכמה האלהית יושבי בסתר עליון ומסתכלים באספקלריא המאירה. ואני בעניי ובאולתי רמים וגבוהים הדברים בעיני, כי על כן בחיבורי זה לא יצאו כאלה, כי אם זער שם זער שם", מנחה בלולה, ווירונה שני"ד, דף רז ע"א.

בפעמים אחדות ציין בביאורו על-התורה שכאן ישנו ביאור על פי סוד, ותו לא. לדוגמא: בראשית ב, י: "ולמקובלים בזה סוד". שם יח, ח: ויקח חמאה וחלב ובן הבקר, סמך לאכול ראשונה ואח"כ הבשר, ובעלי הקבלה יאסרוהו". שם, לג, יד: פרשת וישלח, שמעתי מפי מקובל מפיס: הרוצה לדבר לפני המלך או שלטון, יקרא ראשונה מן וישלח...". שם, מו, יז: ובני יהודה ער ואונן: מה שהזכיר בירידתם למצרים אלא אשר כבר מתו, הוא סוד מסודות התורה ידוע למקובלים, והמשכיל מעצמו יבין". פרשת משפטים, כג, יז: אל פני האדון: "כמו 'לפני'. ולמקובלים בו סוד עצום, וסוד ה' ליראיו".

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת כי תצא תשעז

במקום שלא יראו [וממשיך בביאור ההלכה של מנהג המקום] על אלה יסדתי נתתי לבני הק"ק יצ"ו. אי לזאת כולם כאחד ענו ואמרו אמן: חדשים עם ישנים אשכנזים גם איטלייני והניחו תפילין כל חוה"מ.

מבלעדי איש אחד זה כשנתיים נתעטר בכתב החברות שמו הר"ר משה פורטו אשר הוא אשכנזי וכל גזעו מנצר שורש אשכנזים יפרה, העיז פניו ויאמר לא!

ואנכי לקיים 'הוכח תוכיח את עמיתך', ביני לבינו אמרתי לו לא תתחכם יותר מכל חכמי אשכנז וצרפת וכל הקדושים אשר בארץ המה, ולא תשנה מפני המחלוקת. וכל אלה היה ללא הועיל וכצחוק והיתול בעיניו. עד כי ביום השני של חוה"מ בבואו לביה"כ כמעט לא הניח תפילין. ואנכי גזרתי עליו בגזירת התורה בהיותה על חקי, שיניח התפילין. ולקיים גזרתי הניח תפילין, ותיכף הסירם והשליכם מעל פניו, ואז רפתה רוחי למען ישקטו בלבם האיטלייני אשר שינו מנהגם להניח תפילין.

ועתה בחג הסוכות העבר והנה איש הבינים בא, ועודנו מחזיק בטומאתו, ובפני קהל ועדה התפלל בלי תפילין, וככלב שב על קיאו להחזיק במחלוקת, ובאמת היטב חרה לי, כי עודף על אשר הרע בדבר עצמו, היה מצחק נגדי ומתריס בי תברך התינוקות. והנה בהיותי אז שליח ציבור קראתיו לס"ת ולא רציתי לתת לו 'מי-שבירך', אמרתי לא גם ברך לא אברכך גם קלל לא אקללך, עד אם יחרצו משפטיך שאר גאוני הדור. כי לאשר עברת גזרתי שרוי לך, כי איני חס על כבודי, אכן לאשר תעבור שמונה מצות עשה בזדון ולא דלא תתגודדו, עליו ליתן הדין ע"פ חכמי הדור. אז החציף פניו ואמר בפני קהל ועדה, כי לגבי ידיה איסור גמור הוא, וכל המניחים תפילין יעשו איסור גדול.

ועתה, אתם סופרים, מורי התורה, ראו איך מלאו לבו לומר שכמה גאוני עולם אשר נשמתם צרורה בצרור החיים עשו א[י]סור. כי על כן על מכ"ת הדבר מוטל להכריחו על אפו ועל חמתו לבטל מנהגו. שממנהגו הזה אתו העם לזלזל במצות תפילין, וכל מנהג שיכול לבוא ממנו קלקול ועבירה, על ראשי הדור לבטלו [...].

ואף אם יעשה סמוכות לדבריו מדעות האומרים שלא להניחם, כלל גדול יש בידינו, ולדעתי הוא בירושלמי דיבמות⁹ 'כל הלכה שהיא רופפת בידך ואי אתה יודע מה טיבה צא וראה מאי עמא דבר, ונהוג'. וכבר נתפשט בכל תפוצות אשכנז וצרפת להניחם, ואין הלכה רופפת בידם, ק"ו לבטל מצות עשה מן התורה. ואפילו אותם האומרים שלא להניחם מסכימים לילך אחר המנהג ושלא לשנותו. שהרי הרשב"א עצמו ... השיב בסי' סא [הביא מנהג של אלו המניחים] וסיים 'פוק חזי מאי עמא דבר' הרי שעשה יסוד על המנהג.

עוד אצלי ראייה ברורה שחול המועד לאו י"ט מקרי. ואם אמרו י"ט לאו זמן תפילין הוא דאקרי אות, אין נכלל בו חוה"מ. שהרי משנה שלימה היא בפי' בתרא דמגילה: בר"ח ובחוה"מ

⁹ פ"ז ה"ג.

פרשת כי תצא תשעז

קורין ארבע, זה הכלל כל שיש בו מוסף ואינו י"ט קורין ארבע, וזה אינו כי אם בר"ח וחוה"מ. הרי שהמשנה אומרת בברור שאינו י"ט, א"כ מה יש לי עוד צדקה.

וקרוב אני לומר שהמשנה מנהג בדבר שיש לו עיקר מן התורה ולבטל שמנה מצות עשה [...] נכנס בגדר של זקן ממרא [...] ואם הגאון קארו פסק שלא להניחם, הלא פסק על פי מנהגו, כמנהג הספרדים, וכדעת הרמב"ם אשר כל השו"ע על פיו¹⁰. וכל חכם לב יראה ויבין שהגאון קארו לבו נוקפו עליו, שהרי בסי' תקמה אהיהא שכתב תפילין ומזוזות שאסור לאחרים בשכר ולעצמו מותר [...] הכריח עצמו להעמיד הירושלמי אליבא דתרווייהו לדברי המתירים והאוסרים, וכל חכם אשר לו עינים בראשו, יראה כמה יש מן הדוחק והחולשא בפירוש האוסרים, מצורף דאי הוה אצל הגאון ז"ל מוחלט ולאסור גמור הנחתם, מה לי לישב הירושלמי ולשקול ולטרי שלא אליבא דהילכתא, אדרבה יעלה ויבוא ויחזק סברת האוסרים, אלא וודאי לא היה בדעתו להכריע בדבר ולהחשיב המניחים תפילין לעוברי עבירה כאשר יחשוב חכם זה. [הקטע הבא הוא מתפלפל בדעת הרשב"א, מרהיטות לשונו משמע שרשב"א לא שינה לבדו את מנהג המקום, ולא ירדתי לסוף דעתו].

וכבר נתפשט המנהג בכל תפוצות אשכנז להניחם, ולא נתבטל מנהגם, אין ראוי שיחיד יעשה מנהג לבדו, ואין לו לשנות כאמור, ואם ישנה ידו על התחתונה.

ולתקן את אשר עוות, לא נשאר אצלי רק דעת המקובלים אשר לגבי ידי ראמות לאויל חכמה¹¹, ודעת קדושים לא ידעתי. הן אחת החכמה קדושה ומקודשת בביאורי שמותיו ומדותיו של הבורא ובצירופי השמות ובאצילות ובפירושי הספירות ובכל סוד נסתר. אכן בדברי הבינים, אסור ומותר, טהור וטמא, אין לנו אלא דברי התלמוד [...] אשר נתקבל בכל תפוצות ישראל. ואם כי הזוהר והתיקונים לעת עתה נתפשטו, לאו רשב"י חתום עליה. הרמב"ן ובחיי ורבי אליעזר מוורמייזא ורבי יהודה החסיד, אשר היו שרי צבאות בחכמה הקדושה ודאי לא היו שרוים בחושך, ולא נמלט לאחד מהם להזכיר ספר הזוהר ולא התיקונים, ולעת הזאת כל מלחך פינכי ירצה להתגדל ולבנות במה לעצמו ולהרוס כמה עשי"ם ולאווין מן התורה, בעשות על פי הזוהר. אנו אין לנו אלא דברי התלמוד והגאונים והפוסקים, אש מימיהם אנו שותים בצמא. [ומעתיק את לשון תשובת מהרש"ל שביקר קשות את המקובלים, ומסיים]

לכל הדברים האלה ונוסף טעמים ונימוקים אשר לחסרון פנאי לא העליתי על ספר, ראוי למחות האיש הזה על העמוד, שהרי העובר על מצות עשה בזדון מכים אותו עד שתצא נפשו¹². ולפחות לגדור עליו אשר בפומבי ישוב ויאמר כי לא יפה עשה, כדי לבטל המחלוקת, ולא תהיה ח"ו תורתנו נעשה כשתי תורות, והגיע לנו עוון וחלול ה' אצל עמי הארצות, וכל הזריז לגזור

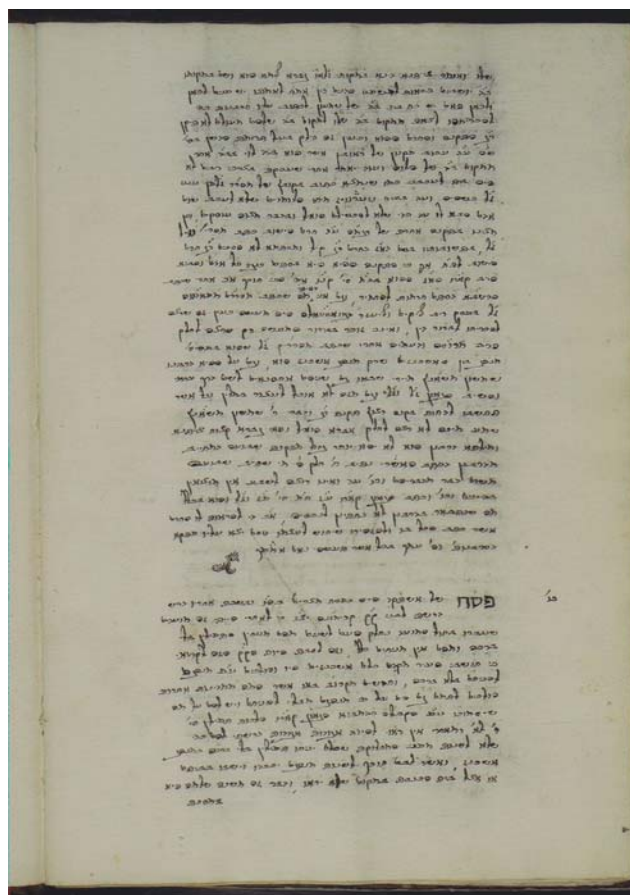
¹⁰ אינו נכון, הרמב"ם לא הביע דעתו בסוגיא זו.

¹¹ ע"פ משלי כד, ז: ראמות לאויל חכמות בש"ע לא יפתח פיהו, פרש"י: ראמות לאויל חכמות – מין אבן יקרה שאינה מצויה, כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגלית לקנות לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידך.

¹² כתובות דף פז ע"ב.

עליו כאלה יהיה משובח, ושכרו יהיה כפול מן השמים.

נאום הצעיר והקטן, אברהם מנחם הכהן... פה קרימונה¹³.

פתיחת האיגרת ששלח רבי אמפך אל רבני איטליה. פניית רבי אברהם מנחם הכהן רפפורט רבה של קרימונה אל רבני המדינה, כדת מה לעשות כלפי אחד שהמרה את פיו באי-הנחת תפילין בחוה"מ

כאמור, הרב אמפך הציע בפני רבני המדינה את בקשתו ועמדתו, שיבוא לקראתו ויחזק את מעמדו. ראשון התומכים היה רבי יצחק זליקמן חפץ מרבני קרימונה¹⁴, ואלה דבריו:

דברי עמיתי האלוף הכהן יצ"ו נכונים הם למבין וישרים לב, וכמסמרות נטועים בל ימוטו. ולא יפה עשה האלוף הר"ר פלוני להתריס נגדו, בפרט שתלמידו הוא, ולא טוב בעמיו

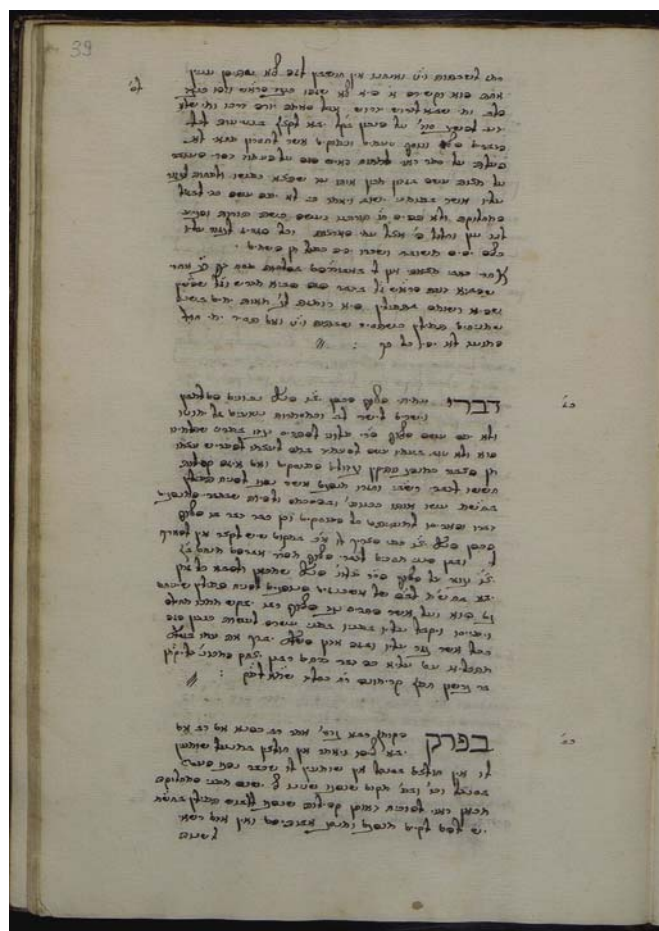
¹³ הרב אברהם ישעיהו זכריש (עורך), ספר הזכרון 'בצאת ישראל', בני ברק תשע"ב, עמ' שמז-שנא.

¹⁴ חתימתו מתנוססת בתקנות העיר, לדוגמא: חרם נגד מי שיפתח בנק להלוואות במקום שיש אחר שמחזיק חזקה לעיסוק זה, משנת שמ"ב, כת"י ניו יורק JTS 4013.9 (סרט 29818). מהמפורסמות שבהן: ה'חרם' נגד הצחוק שפורסם בקרימונה בשנת של"ו, שו"ת זקני יהודה, ירושלים תשס"ז, סי' עח. שתי תשובות ממנו נדפסו בשו"ת נחלת יעקב לרבי יעקב היילפרון, פאדווה שפ"ד, דף ה ע"ב, דף י ע"א.

עשה להעמיד במה לעצמו להפריש עצמו מן הציבור כמנהג וותיקין וגדולי הפוסקים. ואם איזה קהילות חשש לדברי רשב"י וחזרו ממנהגם אשר נהגו להניח תפילין בחוה"מ, עשו אותו ככנופיה ובהסכמה. ולהיות שבגדרי המנהגים דברו והאריכו למעניתם כל הפוסקים [...].

ובכן הנני מסכים לדברי האלוף מהר"ר אברהם מנחם כ"ץ יצ"ו וגוזר על האלוף הנ"ל שמכאן ולהבא כל זמן יבוא בחש"מ לב"ה של אשכנזים הנוהגים להניח תפילין שיניחם גם הוא. ועל אשר התריס כנגד האלוף רבו, יבקש ממנו מחילה ויפייסו ויקבל עליו במנין בפני עשרה לעשות כנדון הזה ככל אשר גזר עליו, ובזה השלום יברך את עמו בשלום, אתכליא עם עליא¹⁵.

כה דברי דרחים רבנן יצחק המכונה זליקמ"ן בר גרשון חפץ, קרימונה ר"ח כסליו שמ"א.

הסכמת רבי יצחק זליקמן מקרימונה

¹⁵ על פי הנאמר במסכת חולין צב ע"א: 'ליבעי רחמים איתכליא על עליא שאלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא' – על הת"ח לבקש רחמים על ע"ה, שאילולא ע"ה לא היו הת"ח מתקיימים.

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת כי תצא תשעז

המסכים השני לדעת רבה של קרימונה הינו **רבה של סביוניטה** הלא הוא רבי **רפאל יוסף טריוויש**, מחשובי רבני פירארה¹⁶, גם הוא הכריע חד משמעית שאין לאשכנזים לשנות ממנהגם, ומבטל את עונשו של הזוהר!

לאחרי שמצטט מאמרי חז"ל בחשיבות שמירת מנהג אבות ממשיך ומוכיח ונוזף באלו המשנים מאורחות מוצאם:

מכאן ראוי להוכיח באותן קהילות שנהגו ללבוש תפילין בחוה"מ, יש להם לקיים מנהגם ומנהג אבותיהם, ואין אדם רשאי לשנות המנהג בפניהם [...] ואע"פ שמצאו לשון הזוהר שהביא מהר"ר יוסף קארו לסייע למנהג הספרדים, יוסימנך ישמעאל כהנא מסייע כהני¹⁷, ולא רשב"י חתים עלה. כי בעלי תוספות פסקו בהדיא שמניחים אותם, וכן עמא דבר [...] ודיוקם שאפילו ביו"ט ליכא איסורא ללבושם, כל שכן בחוה"מ ראוי להניחם. ואינו חייב מיתה כפי הלשון שהביא הקאר"י. אדרבה, בסמ"ג פסק כלשון הירושלמי, וכתב שכן פסק רבינו שמשון ורבינו ברוך ור"ת [...]. ומה שכתב הרשב"א בשם תוספות, לא ידעתי אם הם תוספות שנדפסו, כי בפסק אדם גדול שנמצא בזה¹⁸ הועתק לשון התוספות דלעיל ובפי' הקומץ ובשלהי ביצה דמשמע שיש להניח תפילין בחוה"מ. ועתה מה לנו לבקש נוסחאות חדשות, והרי לפנינו כל אלה גאוני עולם [והולך ומונה רשימה של ראשונים] שפסקו שהמברך לא הפסיד [...] ויש המנהג שהוקבע לפי שיטתם. מעתה מי ערב לבו לגשת לשנות המנהג הישר הזה בפניהם של הנוהגים מנהג אבותיהם [...] ומי שרוצה שלא ללבשם, הגם שהוא עובר על 'בל תטוש תורך אמך', לכל הפחות ראוי לעשות לו בצנעא, דהרי כתב הר"ן, וכיון שמפני המחלוקת הוא ולא מדינא, י"ל דוקא בפניהם הוא דאסור, הא בצנעא שרי.

וע"כ, האי פלגאה שהתריס נגד הרב הכהן יצ"ו, לא טוב עשה לזלזל בכבוד הרב. שנית: שעבר על מנהג אבותיו. שלישית: שאפילו היה גר מארץ אחרת ובא ממקום שאין עושין למקום שעושים, היה ראוי, גם מחוייב עליו לעשות מעשיו בצנעא ולא בפרהסיא מפני המחלוקת. **ועל ג' עבירות הללו ראוי למתחו על העמוד**, עד ישוב וניחם ויבקש מש"ו¹⁹ מאת הקב"ה ומאת הק"ק והרב הנז', ואז יהיה נקי מפשע רב.

נאם רפאל יוסף טריוויש, כ"ח כסלו השמ"א פה פיררה²⁰.

¹⁶ בנו של ר' יוחנן ב"ר יוסף טריוויש מחבר 'קמחא דאבישונא' הפירוש על מחזור רומא. כנראה שגזעו מבני הצרפתים, מכך שר' יוחנן כותב את ייחוסו: מ"חכמי טריוויש הצרפתים, לפי המקובל מפי גדולים גם מגזע רש"י" (הקדמתו לפירושו על הלכות שחיטה, ונציה ש"י). תשובותיו ופסקיו מפוזרות בכתבי חכמי דורו, ומחכים לגואל. בהספדו נאמר עליו בין השאר: "ראש לשיבה... הרביץ תורה, פסק, הורה להלכה, לו הליכות, גם בדינים, במדרשים, אף בתלמוד, בנה עמוד, באר היטב, לו נדרשים", ש. ברנשטיין, משירי ישראל באיטליה, ירושלים תרצ"ט, עמ' נז. ר' רפאל יוסף נפטר בפירארה אחרי שנת שמ"ח.

¹⁷ חולין דף מט ע"א.

¹⁸ ?

¹⁹ = מחילה שלימה וגמורה.

²⁰ ספר הזכרון 'בצאת ישראל', עמ' שנד-שנה.

פרשת כי תצא תשע"ז

המשיב השלישי היה **רבה הראשי של וונציה** הלא הוא **רבי שמואל יודא קצנלבוגן** מענקי הרוח במדינה²¹.

האלוף כמהרר"ם פורט כ"ץ יצ"ו האריך מעניתו בדבר הנחת תפילין בחש"מ, ואני לא אשלח כלל ידי בעיקרא דדינא.

אך ראיתי לעורר על דבר אחד, אם [=למרות] שלא נדרשתי עליו, והוא כי מי שיאמר להניח תפילין בחה"מ בלי ברכה, ויחשוב כי בזה יצא ידי ספק אסור' וחומר שהחמיר רשב"י בהנחתם, הוא לדעתי טעות ושגיאה רבה, שפשרה זו להניח בלא ברכה אינה כי אם אליבא דר' עקיבא.

וביאור דברים אלו: אכן קיי"ל כר' עקיבא שסובר לילה זמן תפילין הוא, ולכך לא מברכים בחליצת תפילין לשמור חוקיו כבני מערבא, והא דשבת ויו"ט לאו זמן תפילין הוא לאו מן 'ושמרת את החקקה הזאת מימים ימימה' [...] יצאו שבתות שהם גופם 'אות'. נמצא שרע"ק, דסבירא לן כוותיה, המניח תפילין בשבת ויו"ט אינו עובר לא בלאו ולא בעשה, אלא לר' יוסי הגלילי [...].

ונראה שלרע"ק אפילו אסור מן התורה אין בו, שהכי קאמר קרא בימים שאין אתה חייב להניח תפילין, לאפוקי בימים שהם גופם 'אות', שאי אתה חייב בהם בתפילין, וכן כתב הקארו [...] והמסתפקים מניחים תפילין בלא ברכה, כי היכי שלא לבוא לידי ספק ברכה לבטלה. וממ"נ עבדו שפיר כיון דספיקא לא הוי אלא בחיוב ופטור [...]. אבל מידי ספק אסור כדעת הרשב"י ודאי לא יצא, דלדידיה האיסור בהנחת תפילין, ולא בברכה תליא מילתא וזה פשוט. כתבתי את זה כי ראיתי טועים בדבר.

ובנידון שלנו, האי החולק, לא יאות עביד לבנות במה לעצמו שלא להניח תפילין בחש"מ במקום שנוהגים להניחם²², מה גם עתה שהתריס כנגד רבו שגזר עליו להניחם, והוא היקל בכבודו ובמוראו, אשר על זה היה ראוי לגערה ולנזיפה לולי דאוריין ובר אוריין הוא. גם כי על דעתי כוונתו היתה רצויה, כי ירא לנפשו מחמת האיסור.

²¹ רש"י נולד בשנת רפ"א לאביו רבי מאיר רב ור"מ מפאדובה ולאמו מרת חנה, בתו של רבי אברהם ב"ר יהודה מינץ תלמיד מובהק לאביו. עוד בחיי אביו כיהן כחבר בבית דין בוונציה, שו"ת רמ"א סי' נא. כבר בשנת ש"ו היה חבר בשיבה הכללית בוונציה, ובשכ"ו, עם פטירת אביו, ירש הוא לממלא מקומו, ושם שימש ברבנות למעלה מחמישים שנה, עד לפטירתו ב-שנ"ו, ונקבר בפאדובה. נערץ על ידי כל חכמי דורו, כולל מרן הב"י ששלח אליו כתי"י מחיבוריו. נספד ע"י תלמידו וסופרו ריא"ס, מדבר יהודה, ונציה שס"ב, דף סג ע"ב-עא ע"א.

הפלא הוא שבאותו קובץ תשובות, ישנה הפנייה מר' אברהם פורטו אל רש"י קצ"ב בענין אחד מפני קהילתו ששינה ממנהג המקום והחל להניח תפילין במנחה, וכמה מחברי הקהילה מחו נגדו. רש"י השיב לו בתשובה ארוכה ומנומקת למנוע חדירת נוהג חדש זה, כתי"י בודפסט-קויפמן 153, דפים 15-16.

ויש לעיין תשובות אמפ"ך מנטובה, מונטיפיורי 480, דף 468 ע"א. תשובה של מנחה ?? בו הוא מוסר חידוש היסטורי: "ולמעלתך לדעת כי אני הרבתי לחקור ולדרוש אחר זה והוגד לי מפי מגידי אמת שגם בארץ ישראל לא נתפשט המנהג כ"א בין החכמים הזקנים אשר תורתם אומנתם וקצת תלמידים נמשכים אחריהם, וכן נהג הגאון קארו ע"ה בזקנותו. הנה הראיתי למעלתו כי יש ויש לצדד לזכות מנהג החדש הזה, ועם כל זה לבי נוקפי בפרט לחקות חק ומנהג מנהג זה בין המון העם, כי לא מלבד יחזיקו במצוה זו, עד אשר נקוה שיוסיפו להזהר בטהרה ובנקיון, כי זה דרך כל האדם לאהוב החידושים, ויש לחוש פן ח"ו עם הזמן יתרשלו בהנחת תפילין בשחרית ויסמכו על הנחתם בשעת מנחה".

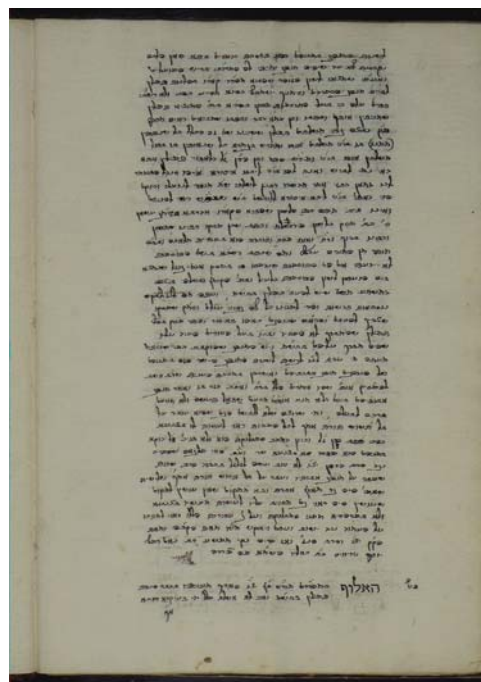
²² מן העניין לציין שבישיבה בפאדובה למדו מתחילה באדיש, אבל משנתברו הספרדים עברו לשפה העברית, ראה שו"ת רמ"א, מהדורת ר' אשר זיו, ירושלים תשל"א, עמ' תקה.

פרשת כי תצא תשעז

ע"כ אמרתי הימים הראשונים יפלו, מכאן ואילך חושבנא, שכן גזורני עליו שיפייס רבו האלוף בדברים, וידעתי כי כ"ת רך לרצות, ולא יפרוץ עוד גדר מקומו. ואם חביבים עליו דברי רשב"י, יכבד וישב בביתו בחש"מ, ויעשה שם מה שלבו חפץ.

נאם הטרוד שמואל יודא קצנאלבוגן. כותב ביד רפ"ה ב' אדר השמ"א בוויניצא²³

תשובתו, קצרה יחסית, אינו נכנס לעובי השאלה, אלא בעיקר אכפת לו על כבוד הרב. לגבי חדירת המקובלים אינו נוגע כלל וכלל. ומן הצורך לציין שמלבד גדולתו בתורה ובחכמה, היה רש"י"ק גם בקי בקבלה. למרות שלא התפאר בכך, והכריז על עצמו: "ואני בעניי לא מקובל ולא בן מקובל אנכ"י"²⁴, מכל מקום הוא מודיע במקום אחר: "ולחכמי האמת סודות נפלאים במעשה הכרובים לא ניתנו להכתב ולהדרש ברבים"²⁵. בהסתמכו על פירוש קבלי על 'שיר היחוד' שהיה לו, הוא מעביר תחת שבת הביקורת על ש"ב מהרש"ל מפני שהוציא את 'השיר' מסדר תפילתו²⁶. ובאגרתו על ש"ב הרמ"א הוא מדגיש: "והמעין ברמב"ן בפרשות ויגש ויתרו יראה כי בפירוש התרגום דברים נוראים בחכמת הקבלה"²⁷.

תשובות רבי רפאל יוסף טריביש אבד סביוניטה ורבי שמואל יהודה קצנאלבוגן אבד וונציה

²³ ספר הזכרון 'בצאת ישראל', עמ' שזו-שנז. בכת"י קויפמן הוסיף המעתיק הרבה הערות לתשובה זו.

²⁴ שו"ת רמ"א, ס"י קכו.

²⁵ שני עשר דרשות, דרוש ז'. בדרוש ט' הוא מעתיק לשום זוהר ומסיים: "ואם כי בפנינו דבריו אלה סודות עמוקים, מ"מ גם הנגלות מהם אמת".

²⁶ שו"ת רמ"א, ס"י קכו.

²⁷ שו"ת רמ"א, ס"י קכט.

פרשת כי תצא תשע"ז

אם רבה של סביניטה התיר (בדוחק) להסתיר את אי-הנחתם, היינו להתפלל בבית, בא רבי אביגדור ב"ר שמשון ציווידאל, אחד מארבע רבנים לקהילת האשכנזים בוונציה²⁸, ואסר גם זאת, ואלה דבריו:

יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. יבא טוב זה האיש החולק כי טוב הוא, ויקבל טוב, טוב טעם ודעת מטוב טובים דחכימי ארבעה משיבי סעד האלופים הנזכרים. המדברים אתו טובים סור מרע ועשה טוב לטובים עשות כיום הזה, אך טוב לישראל דלא לייתי לאנצוי.

אברא שהחולק יתייצב על דרך לא טוב ליקח עצמו לצד אחד ולחלוק ולפקק על מנהג קדום, נהוג על פי גדולי עולם בכל מדינה ומדינה בכל עיר ועיר, תושבי אשכנזים אשר ידעו ואשר שמענו. וכבר דברי האלופים די והותר בתורת המנהגות. כמה וכמה יפים כחם במסמרות נטועים בל ימוטו, על דבריהם אחת וצדק אין להוסיף.

אך את הדבר הזה אדבר, לולי דמסתפינא אמינא שבמקום ששנו להניח תפילין בחוה"מ, קשה הדבר להתיר להיות כל איש שורר בביתו ולהתפלל בצנעא בלי הנחתן אם דירתו קבוע שם, כי מנהג אבותינו תורה היא, ואפילו בחדרי חדרים לא נוסף לשנות את פקידתם משום 'אל תטוש תורת אמך' [...].

ועתה במנהגינו להניח תפילין בחוה"מ, הנהוג על פי אנשים שלמים הם אתנו, אנשי שם, זקנים שבדור, מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לאמר במה שנהגו בו, הוא מנהג בטעות. אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה. ולפי זה אם יסתר איש במסתרים למלאות נפשו לשנות

²⁸ בהקדמה לספרו 'צמח דוד' מונה 'הישיש הנעלה רופא מובהק ופילוסוף, ר' דוד ממשפחת התפוחים' את המשפחות המיוחסות באיטליה. ביניהן: 'מהמשפחות המיוחסות פה בוויניציה, בפרט משפחת ציווידאל חשובה וגדולה טבה כמהר"ר אביגדור הגדול בדורו', צמח דוד, וונציה ש"י.

'האלוף כמהר"ר אביגדור ציווידאל', היה מבית דינו של רבי שלמה יהודה קצינלבוין (ראה שו"ת זקני יהודה, סי' עח, עמ' ק). עליו כתבו: כי 'טרח הרבה להעמיד תלמידים לתורה, התעסק בגיטין וקידושין, היה אבי יתומים ודיין אלמנות', תג"י, עמ' 17.

היה מעורב בכל הפולמוסים שהתרחשו במדינה: כבר ב-שכ"ו במחלוקת הידועה על גבר הגט של 'וינטורוס-תמר', אנו מוצאים אותו חותם בתור דיין, 'הצעה' אודות הגט שנתן הבורח..., וונציה שכ"ז, דפים ז-ט; בקונטרס 'פסקים שפסקו אשלי ברבר', וונציה שס"ו, דף ב ע"ב, חתם ראשון בפסק הדין של המקוה ברויג'יו. ובקונטרס 'משבית מלחמות' שגם הוא נדפס בוונציה שס"ו, הובא פסקו בראש החיבור: 'פסק הגאון מופלא שבסנהדרין כמהר"ר אביגדור צוידאל מויניציאה...'. בין השאר הוא מרכין את ראשו לפסקו של ר' שמואל יהודה: 'בהיות שידוע נאמנה שהמקוה ההיא נעשתה לכתחילה – ע"פ הוראת מרנא ורבנא מהרשי"ק, זכורני שהמאור הגדול מ"ו ז"ל הכשיר לעשותו כך לכתחילה'. בקונטרס מקוה ישראל, פולמוס מקוה רויג'יו, דף ז ע"א, דורג שלישי ברבני וונציה. בשנת של"ח פסק על 'בוררות' (קומפרומיס) שנעשה בוונציה יחד עם רמ"ע מפאנו, שנות דור ודור, ב, עמ' קי-קיד. נפטר ביום י"ח בחשוון שס"ב, ובאותה שנה נספד ע"י ריא"ס, מדבר יהודה, דף עא ואילך.

ממקורות שונים אנו למדים שהיה ממונה על גיוס ושילוח כספי ארץ-ישראל. בחשוון שנת שס"א פנה ריא"ס אל 'קהלות הקדושות בארץ אשכנז פולין ורוסיאה' וקרא להן לנדב 'למעם אחינו הנתונים בצרה די בארעא דישראל ובצפת', ואף יעץ להם שכל התרומות יועברו לא"י דרך וונציה. כעבור חצי שנה, בר"ח אדר שני נתקבלה בוועד וונציה שכל אחד מחייב להקדיש את 'מחצית השקל' שלו לטובת א"י, ועל גבייתו הופקדו: 'שלושה גאוני העיר – כמהר"ר אביגדור ציווידאל, ר' בן ציון צרפתי ור' ליב סרואל, אגרות ריא"ס, עמ' 209-216. בתשובה של ר' אביגדור הוא מזכיר מעשה 'שבא לפני שני מאורות הגדולים, מ"ו הגאון נר"ו [רשי"ק] וכמהר"י כ"ץ, ואני עמהם כזנב לאריות', על מקרה שהקהילה נטלה מכספי הנדבות לא"י בהלוואה, ופורעי המס התנגדו לכך, אך הרבנים פסקו כנגדם, שו"ת רבי שמואל ארקוולטי, תל אביב תשמ"ד, סי' מז. בשנת שני"ט החליטה קהלת מנטובה לנדב 40 סקודי ולמסרם לר' אביגדור בוונציה לשם פדיון 21 שבויי מאלטה, ש' סימונסון, תולדות היהודים בדוכסות מנטובה, ירושלים תשכ"ג, עמ' 314.

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת כי תצא תשעז

מנהגם, לגבר כזה אשר דרכו נסתרה, קורא אני עליו שלא עשה כראוי.

אך אמנם בראותי שהגאונים הנז' כולו בחדא מחתא מחתינהו עונים ואומרים, אם חביבים עליו דבריו הרשב"י כבוד אלדים הסתר דבר יבא באפל ביתו, ושם יעשה מה שלבו חפץ, אבטל דעתי מפני דעתם כדת לעשות, שאפשר שיש לחלק בין המשנה מנהג המקום בקום ועשה למשנה ב'שב ואל תעשה', ב'שב ואל תעשה' אפשר שמותר לשנותו בצנעא.

בכן אשים דברתי אל האיש החולק ואומר, במה שרוצה לשנות בפרהסיא ידו על התחתונה, ואם בעל נפש הוא יתקן המעוות ויחזור מקלקולו בפני קהל ועדה, הפה שאסר הוא הפה שיתיר. ואף גם זאת יעשה, יפייס את רבו וינקה מפשע רב, אם ייטיב שאת ואם לא ייטיב לפתחו חטאת רובץ. ואני הנני מסכים עם האלופים הנז' ככל אשר שתו עליו ולטותיהו יהא (ב)[כ] כרוך בצוארו, על טובו אני בוטח שהטוב יקבל בשמחה ובטוב לבב כי קרבת אלדים לו טוב, טוב ה' למעוז ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב.

דורש טוב לעמו, אביגדור ציווידאל אשר במהרה ירוץ את דברו כ"ח אשר שמ"א²⁹.

כסגנונו של ר' אביגדור כן רשם **רבי יעקב ב"ר אברהם שלמה הכהן מחכמי וונציה³⁰**, בתשובתו מתבטא בחריפות נגד פורץ הגדר:

מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וגו' לכן יראתי לגשת ולהכניס ראשי בין גאוני עולם וקדושי עליון בדין הנחת תפילין בחוה"מ, ובמסאנא' דרב אכרעי לא נעילא³¹, ואומר מה שאחז"ל³² הללו מכשירין והללו פוסלין, הללו מזכין והללו מחייבין, ואלו ואלו דברי אלקים חיים, וכבר נהרא נהרא כפשטיה.

במה שקם ההוא מרבנן ופער פיו בפני קהל ועדה ואמר שלגבי ידידיה אסור גמור הוא להניח תפילין בחוה"מ, וכל המניחים תפילין עבירה היא בידם. באמת לא טוב עשה בעמיו, להוציא לעז על כל גאוני עולם ושוכני עפר ז"ל, שהנהיגו זה כמה מאות שנים להניח תפילין בחוה"מ. ולא בקהל אחד בלבד בכל מדינת אשכנז ופולין ופיהם, ובכל קהילות אשכנזים בכל איטליאה.

ולא זו בלבד שהתריס כנגד רבו האלופ הכהן הגדול כמה"ר מנחם יצ"ו שגזר עליו שיניח תפילין בחוה"מ, שלא יהרוס מה שהוא בנה, להיות כל הקהל יצ"ו באגודה אחת. והנהלא אצא לקראתו בראיות ברורות שאין לשנות מנהג מקומו בפניהם מפני המחלוקת, ולא לעשות אגודות אגודות, כי קמחא טחינא אטחן בזה, באשר כבר בנידון זה האריך האלופ הכהן יצ"ו בעל המעשה ושאר האלופים הגאונים הנזכרים אחריו בראיות ברורות.

²⁹ ספר הזכרון 'בצאת ישראל', עמ' שס.

³⁰ כיהן כחבר בית הדין בעיר וכן חבר בהוועד הקטן. נימנה על האוסרים במחלוקת על מקווה רויגי'יו. היה בין החותמים על החרם שפורסם נגד ספר 'מאור עינים'. כיהן ברבנות ווניציה עד לפטירתו בשנת שני"ו, ונספד ע"י ריא"ם, מדבר יהודה, וינציה שס"ב, מדף נט ואילך.

³¹ על דרך לשונם בקידושין דף מט ע"א: 'מסאנא דרב מכרעי לא בעינא'

³² עירובין דף יג ע"ב.

משולחנו של יחיאל גולדהבר

פרשת כי תצא תשעז

[בהמשך מביא מתשובות הרא"ש ומהרי"ק שקיימו מנהג המקום למרות שהוא נוגד את ההלכה, ולא עוד אלא שמהרי"ק החרים את אלו שמחו נגד המנהג ורוממות ההלכה בגרונם]. הרי אנו רואים שאפילו בביטול מנהג שאינו של כלום היה מקפיד הגאון ז"ל לקיימו, וקרא למתנגד שהוא 'צדוקי ומוחרס', שלא להוציא לעז על שוכני עפר ז"ל שכבר ראו המנהג ההוא ולא מיחו בהם. א"כ על-אחת כמה-וכמה היה לו לזה החולק לחוש לקמחיה³³, ולא לבזות בפרהסיא מנהגם ומה שנהגו כל אבותיו.

וגם לא בנקל נכון לכל אחד לבנות במה לעצמו להראות יש און לי, הלא הביא הגאון קאר"ו בא"ח סי' לד באלו המניחים ב' זוגות תפילין כדי לקיים דברי רש"י ודברי ר"ת הביא תשובה אשכנזית, וכמדומה הואיל ולא נהוג מחזי כיהורא, ואין ליטול את השם אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות עכ"ל. הרי לפנינו הגם שתפילין של אלו פסולין לאלו ואין בזה שום נדנד, אסור להניח שתיהם ולהוציא עצמו מדי ספק, אפ"ה סבר בעל התשובה ההוא דמחזי כיהורא כיון דנהוג עלמא כרש"י.

ע"כ אני אומר שהחולק הזה יעשה אזניו כאפרכסת לשמוע דברי רבו האלוף הכהן הגדול ולשאר האלופים הנזכרים אחריו, וישים לבבו למסילה העולה בית אל, ואל יטה מן הדרך אשר הראו, ובים יבין את אשר לפניו וידום וישתוק ויקבל שכר על השתיקה ועל הפרישה ולא ישוב עוד לעשות בפרהסיא נגד מנהגם כאשר עשו עד כה, ויפייס רבו הכהן הגדול כאשר סדרו אליו כל הגאונים הנ"ל, ואבוא על החתום להיות גם אני סניף לדבריהם ושלוש רב לרבנן ולתלמדהון.

נאם יעקב בכמ' אברהם שלמה הכותב ביום ו' כ"א אשר שמ"א לפ"ה פה וינציא"ה³⁴.

ביריעה הבאה נחקור בעז"ה את דעות חכמי איטליה שחלקו על עמדת הרב אמפ"ך

בברכת שבת שלום, יחיאל גולדהבר

³³ על פי סוכה דף נד ע"א.

³⁴ ספר הזכרון 'בצאת ישראל', עמ' שנח-שנט.

ברגשי כבוד והערצה ובעמקי גיל ושמחה, שולח אני בזה ברכת מז"ט מעומק הלב, אל מעלת כבוד מכובדי המאור הגדול לממשלת התורה והיראה, 'מורה ודאין' וגברא דמרא סיעא, רבים משכימים לפתחו להורות להם דבר ה'. פה מפיק מרגליות בשיעוריו הנפלאים בכל מקצועות התורה. מתמסר בלב ונפש חפיצה עבור מאות אברכים הנהנים ממנו עצה ותושיה, הגאון החסיד **רבי משה ראזנפלעד שליט"א** דיין ומורה צדק ב'התאחדות הרבנים' וויליאמסבורג, חתן **הגה"ח רבי אליעזר קעסטנבוים שליט"א** נשיא מוסדות 'דמשק אליעזר' ומגדולי תמכין דאורייתא, לבו ער ופתוח לאנקת נכאים ושוועת נדכאים

לרגל נישואי בנו / נכדו: **ר' נפתלי הירצקא יקר הערכין**, אשר פיאר את שולחנו, עם ב"ג בת הגאון הגדול, אוצר בלום סיני ועוקר הקים, **רבי יצחק זלמן גיבס שליט"א**, ראש כולל 'ממלכת התורה' ספינקא (בורו פארק) ויזרע יצחק מאה שערים, קרן התורה להרים.

ענבי הגפן בענבי הגפן, ויהא רעוא שהזיווג יעלה יפה לתפארת המשפחות להמשיך שושלתא דדהבא, להקים בית נאמן בישראל, דורות ישרים מבורכים

כל ברכאן דלעילא ותתא, צרופה במידה גדושתא, על מכובדי המפורסם לשבח ותהילה, מעוטור במעלות ובמדות שמנו חכמים, חכם לב יקח מצות ומעשים טובים, טוב עין הוא יבורך ממרומים שמו מפארים **הרב נתן יקותיאל גרינפעלד שליט"א** אב"י במונסי, לרגל נישואי בנו **ר' צבי הערש יקר הערכין**, מבחירי ישיבת 'מיר', אשר עיטר את פתורא דשבתא שלנו, עב"ג הרב החסיד המרום **ר' זלמן לייב סטרולאוויטש שליט"א** אבן יקרה בווייליאמסבורג. ימינה ושמאלא וביניהו כלה, בקישוטין אזלא ומאנין ולבושין

ברכותינו שלוחה בזה: **צבי** זה מחזיק אורו, רץ לעשות רצון בוראו, שלומו יענה בכל עת קוראו. ויהא הבנין הנהדר הזה נכון ונשא, ויהי ה' עמם בכל אשר יעשו

